

До Спеціалізованої вченої ради Д 55.051.07
у Сумському державному університеті
40007, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, першого проректора Запорізького національного університету Бондаря Олександра Григоровича на дисертацію Кравчук Мар'яни Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Ступінь актуальності обраної теми. Забезпечення біологічної безпеки та протидія біологічному тероризму декларується в Україні як важлива складова у системі національної безпеки. Адже, з огляду на перебування нашої держави у тісних політичних та соціально-економічних контактах із значною кількістю зарубіжних країн, їй так чи інакше можуть загрожувати наслідки проявів біотероризму у світі. Однак реальне нормативно-правове забезпечення біобезпеки та протидії біотероризму на державному рівні в Україні здійснюється досить повільно, майже з нульовою ефективністю, хоча вирішення цієї проблематики повинно посідати одне з провідних місць у системі правового забезпечення національної безпеки, зокрема, у зв'язку із загостренням політичної та військової ситуації на Сході нашої держави протягом шести останніх років та існуванням інших підбурюючих до терористичної діяльності соціально-політичних чинників. Відсутність чіткого адміністративно-правового механізму протидії використанню в якості біологічної зброї збудників різних захворювань людей і тварин та здійснення диверсій на підприємствах, які виробляють біологічні препарати або зберігають колекції штамів мікроорганізмів, безконтрольне та необгрунтоване використання сучасних біотехнологій і продуктів, які отримані з її використанням, може призвести до непрогнозованих ситуацій та непередбачуваних наслідків на значній території України.

Саме тому протидія виникненню біотерористичної діяльності та подолання її наслідків є важливим та актуальним завданням для представників адміністративно-правової науки, яке може бути вирішено шляхом здійснення досліджень та систематизації доктринального матеріалу для трансформування його у приписи нормативно-правових актів вітчизняного законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено у відповідності до положень Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. № 675, Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р., ратифікованої Законом України від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР, Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р., затвердженої Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 21 лютого 1975 р. № 3518-VIII, Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., ратифікованої Законом України від 31 липня 2006 р. № 54-V, Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 616-р. Робота виконана у межах планових науково-дослідних робіт юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України та безпосередньо пов'язана з адміністративно-правовими аспектами НДР «Організаційно-правові засади раціонального використання та охорони природних ресурсів» (номер державної реєстрації 0115U003454).

Достовірність, обґрунтованість і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Достовірність сформульованих у дисертації

положень зумовлена поставленою метою, об'єктом та предметом дослідження, планом роботи, яким охоплено основні площини наукового завдання, що полягає у визначенні теоретичних засад, науково-методичних та практичних рекомендацій щодо адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму з урахуванням захисту від наявних та потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз. Одержані в процесі дослідження наукові результати дають підстави для висновків, рекомендацій та узагальнень, що мають як теоретичне, так і прикладне значення.

На основі використання значного обсягу ґрунтовно опрацьованих джерел, зокрема праць науковців із різних правових галузей, а також наукових розвідок біотехнологічного, біоетичного спрямування, публікацій представників фахових й експертних кіл та простеження динаміки законодавства про забезпечення протидії біотероризму дисертантка змогла отримати достовірні й достатньо обґрунтовані результати дослідження, що мають вагому наукову новизну. Передусім, йдеться про першість у визначенні поняття біотероризму як антисоціального феномену; авторській констатації про те, що кожна держава протягом історичних періодів свого розвитку озброювалась і продовжує озброюватись усіма необхідними засобами, не завжди законними і гуманними, з метою захисту чи нападу; формуванні переліку причин, які можуть безпосередньо чи опосередковано впливати на зростання рівня біотерористичних загроз; обґрунтуванні, що дефініція «біонебезпечні види діяльності» тісно пов'язана з проблемою розробки, вироблення, накопичення, передачі іншим та зберігання мікробіологічних та інших біологічних агентів або токсинів (с. 6-7 автореферату, с. 29 дисертації). Щодо останнього, то авторка чітко визначила біонебезпечні види діяльності як такі, що потенційно можуть спричинити негативний вплив на біологічну функцію людської особи, а також на біологічні об'єкти природного середовища, в тому числі рослини та тварини (с. 165-166 дисертації). При цьому вона зазначила, що, коли йдеться про такі біозагрози, то гарантування біобезпеки має бути одним з основних завдань

держави, адже від розв'язання цього питання залежить здоров'я населення і збереження його генофонду (с. 186 дисертації). З такою позицією ми цілком солідарні.

Становить науковий інтерес визначення дисертанткою переліку соціальних та правових наслідків реалізації біозагроз в аспекті означення мети спричинити загибель, захворювання чи інше неповноцінне функціонування людей, тварин, рослин або зараження довкілля тощо (с. 30 дисертації). Зокрема, досить цікавою є позиція авторки щодо вирішення проблеми забезпечення біобезпеки, яка, на її думку, напряду залежить від усвідомлення суспільством та державою можливих соціальних й правових наслідків реалізації біозагроз. У роботі дисертанткою зауважено, що вони детермінують соціальний та правовий устрій держави, створюють низку негативних проблем для подальшого розвитку суспільства, згубно впливають на навколишнє середовище. До основних соціальних наслідків реалізації біологічних атак здобувачка віднесла: збідніння широких верств населення, зниження якості життя, руйнацію трудового потенціалу суспільства, моральну та духовну деградацію, захворюваність та смертність. Водночас авторка вказала, що такий стан відбиває все те, що безпосередньо впливає на середовище існування людини, на якість життя людей, стійкість громади до єдності з природою (с. 250 дисертації).

Новизна результатів у вигляді удосконалення характеризує такі положення дисертації: щодо механізму забезпечення ефективної протидії біологічним загрозам через призму визначення пріоритетних завдань вищих органів державної влади в питанні здійснення системних заходів з ефективної організації систем біобезпеки держави та протидії проявам біотероризму; вживання терміну «протидія» у випадку із застосуванням адміністративно-правових заходів; питання про правову характеристику управлінських функцій представників державних органів, і, відповідно, про їхнє правове закріплення; визначення змісту поняття «адміністративний режим надзвичайної екологічної ситуації» у межах запровадження складної

системи норм, спрямованих на нейтралізацію наслідків екологічної катастрофи, яка спричинена як об'єктивними так і суб'єктивними чинниками; системи розробки та застосування ефективних заходів з недопущення різних проявів фінансування тероризму.

Такий аспект наукової новизни, як подальший розвиток наукових досліджень, знаходить своє вираження у висновках про те, що розроблення біологічної зброї – це початок біотероризму, руйнівного впливу із поширенням паніки серед населення, дестабілізацією політичної ситуації в країні, підривом економіки та стурбованістю міжнародної спільноти; авторській позиції, що в сучасних умовах розвитку новітніх технологій, а також сфер їх застосування актуальність правового забезпечення біологічної безпеки людини у кожній державі набуває все більшої ваги; пропозиції щодо доцільності включення визначення «біологічний тероризм як антисоціальний феномен» до Закону України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»; тезі про комплексну взаємодію, відтворення норм національного права в нормах міжнародного права і, навпаки, для досягнення ефективних результатів у сфері боротьби з біотероризмом та подолання його негативних наслідків; висновку про те, що на відміну від хімічної зброї, окремі види біологічних агентів є такими, що самовідтворюються; розумінні системи протидії біотерористичним актам як проблеми національних державних інститутів; наукових підходах, що штучно створена не правова конструкція «громадянам – обов'язки і відповідальність, представникам державних інституцій – влада і повноваження» суттєвим чином суперечить принципам правової держави і верховенства права, і ні в якому разі не може бути реалізована в сфері боротьби з біотероризмом; обґрунтуванні щодо віднесення категорії «надзвичайна екологічна ситуація» або «зона надзвичайної екологічної ситуації» не тільки до екологічної сфери, але і до адміністративно-правової сфери; напрямках першочергового національного нормативно-правового удосконалення заходів участі України з протидії

біотероризму та засобах уніфікації вітчизняного законодавства до основних засад міжнародної антитерористичної політики; пропозиції про удосконалення окремих теоретико-прикладних засад міжнародного співробітництва України з питань протидії загрозам біотероризму.

Отже, елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

На схвалення заслуговує ціла низка інших положень дисертації, та, відповідно, не менш важливими для удосконалення адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму є й інші зроблені Кравчук М. Ю. висновки, пропозиції та рекомендації щодо внесення змін до чинного законодавства в означеній сфері.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Сформульовані у роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку науки адміністративного, екологічного права у частині наукових розробок, спрямованих на вдосконалення механізму практичної протидії можливим загрозам біотерористичної діяльності з боку вищих органів державної влади;
- у нормотворчій діяльності – для розроблення нормативно-правових актів, направлених на врегулювання відносин у сфері протидії біотероризму;
- у правозастосовній діяльності – для зростання ефективності діяльності суб'єктів, що здійснюють боротьбу з біотероризмом;
- в освітньому процесі – з метою викладання навчальних курсів «Екологічне право», «Адміністративне право», «Право природокористування», «Міжнародне публічне право», а також під час підготовки їх навчально-методичного забезпечення. Акти впровадження включені в додатки до дисертації.

Повнота викладення результатів наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Ознайомлення з науковим доробком здобувачки за темою дисертації дає

змогу стверджувати, що наукові публікації Кравчук М. Ю. повною мірою відображають основні наукові результати її дисертаційної роботи відповідно до вимог п. 12 Порядку присудження наукових ступенів. Кількість, обсяг та якість друківаних праць відповідають нормативним вимогам, рекомендованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Наведені публікації підтверджують, що наукові та практичні результати дослідження одержані авторкою самостійно і оприлюднені до захисту дисертації. Її внесок у публікації, написані у співавторстві, конкретизовано у переліку опублікованих за темою дисертації праць.

Наукові положення, вагомі розробки та результати дослідження опубліковані дисертанткою у виданнях відповідно до нормативних вимог Міністерства освіти і науки України. Основні наукові положення та результати дисертації оприлюднено у 34 наукових працях, а саме: 1 одноосібна монографія, 19 статей – у журналах, віднесених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 4 статті – у зарубіжних юридичних наукових періодичних виданнях, 10 тез наукових повідомлень на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах.

Дисертація складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що об'єднують дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Аналіз змісту наукової роботи Кравчук М. Ю. дозволяє прийти до висновку, що всі розділи та підрозділи дисертації, висновки і положення, що винесені на захист, викладені послідовно і логічно, із знанням теорії і практики у сфері адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму, мають перспективи подальших досліджень і, вочевидь, будуть використані для розвитку доктрини адміністративного права.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Кравчук М. Ю., варто зауважити, що окремі положення, висновки, рекомендації не сприймаються однозначно так, як вважає авторка, оскільки мають дискусійний характер або ж потребують додаткової аргументації.

1. На с. 67 дисертації здобувачка зазначила, що на практиці смертельні засоби зберігаються у таємних лабораторіях, підконтрольних спецслужбам певних країн. І в цій ситуації загроза використання біологічної зброї завжди залишається. У якості прикладу дисертантка подала інформацію про поширення небезпечного коронавірусу, що вже спричинив масштабні негативні наслідки для країн усього світу та України зокрема. Видається, однак, що авторка віддає перевагу дослідженню окремого біологічного патогену, який детермінує процес забезпечення безпеки держави, в той час як у світі існує багато інших негативних чинників.

2. Для кращого розуміння біотероризму та виокремлення його ознак дисертантка розглянула у роботі (підрозділ 1.2) деякі аспекти тероризму загалом. Разом із тим, детального переліку їх спільних та відмінних рис не було названо, тому вбачається доречним уточнити авторське бачення цього питання під час процедури публічного захисту.

3. На с. 282 дисертації авторкою зазначено, що лікувально-профілактичні заклади та спеціалізовані медичні установи повинні бути готовими до прийому великої кількості постраждалих від біологічної зброї. Відтак, необхідно передбачити створення запасів антибіотиків, антитоксинів, імунобіологічних препаратів та інших медичних засобів життєзабезпечення, переоснащення лабораторної бази мікробіологічного профілю. Викає логічне запитання: яким чином це можна практично втілити в період недофінансування системи охорони здоров'я України, особливо в регіонах, та які елементи у системі адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму пропонує дисертантка для вирішення цієї проблеми.

4. На с. 333, 396 дисертації здобувачка стверджує, що реалізація належного адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму можливе лише за чіткої координації, злагодженості та взаємозв'язку основних інституцій, з чітким розподілом функціональних напрямків та конкретним визначенням ролі кожного з них. Водночас на с. 282 зазначено, що в Україні ще існують багато проблемних питань в організації протидії біотероризму, які потребують вирішення, перш за все підвищення рівня готовності держави в цілому до можливих проявів біотероризму. Відтак, авторці було б доречно додатково висвітлити своє бачення кореляції між цими твердженнями.

5. У підрозділі 3.2. «Роль основних інституцій України в механізмі адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму» йдеться про безпосереднє значення в питаннях протидії біотероризму правоохоронних органів, які здійснюють практичну протидію біотероризму в межах контрольно-наглядових, оперативно-розшукових та інших заходів. Вказане значення правоохоронних органів пояснюється Кравчук М. Ю., перш за все, значним комплексом компетенційних повноважень, що включають здійснення оперативно-розшукової, адміністративно-юрисдикційної, кримінально-процесуальної та інших видів діяльності, спрямованої на боротьбу з основною масою злочинно-терористичних проявів. Вбачається, що доцільно було б детально розглянути вказані функції відповідних служб та їх підрозділів, а також навести приклади їх реалізації.

6. Здійснюючи дослідження повноважень вищих органів державної влади України у сфері протидії біотероризму (с. 344-345 дисертації), авторка використала зарубіжний досвід протидії терористичній діяльності таких держав, як Республіка Казахстан та Республіка Молдова. Тим не менш, доцільно було б проаналізувати у роботі практику ефективного забезпечення протидії біотероризму провідних країн ЄС та США. Це, своєю чергою, змістовно збагатило б роботу, урізноманітнило її різносторонніми прикладами.

7. У роботі дисертантка вказала на актуальність співробітництва України із Всесвітньою організацією охорони здоров'я (с. 377-379). Зокрема, авторка наголосила, що Україна зацікавлена у використанні потенціалу та отриманні міжнародної допомоги ВООЗ для вирішення проблем у таких біонапрямах, як: інфекційні захворювання, безпечність продуктів харчування, матеріальна підтримка, пропозиції та рекомендації. Водночас, конкретні кроки щодо вдосконалення правового супроводу цієї співпраці не розкриваються повною мірою, що доречно було б доповнити під час захисту.

Втім, зазначені зауваження та дискусійні положення є свідченням складності та багатоаспектності обраної проблематики дослідження, вони не мають принципового характеру і не знижують достатньо високої якості та глибини дисертаційної роботи, її теоретичної та практичної значущості.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Висловлені зауваження не перешкоджають загалом позитивному ставленню до виконаного дослідження, а здійснений дисертанткою науковий пошук заслуговує на повагу і підтримку.

Дисертаційна робота на тему «Адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе і актуальне для науки адміністративного права завдання щодо створення теоретико-правового підґрунтя для підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму в Україні.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають нормативним вимогам. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. Автореферат дисертації не містить положень, які не увійшли у текст дисертації.

Робота відповідає науковій спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Отже, вищевикладене дозволяє зробити загальний висновок, що дисертація **Кравчук Мар'яни Юріївни** на тему «Адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму» відповідає вимогам п. 10, 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Запорізького
національного університету

О. Г. Бондар

Підпис засвідчую:

вчений секретар Запорізького
національного університету
кандидат філологічних наук, доцент

О. А. Проценко